

матэрыяльна выражаным інтэрфіксам, а ў другіх – нулявым. Параўн., напрыклад, *лес і тундра* → *лес/а/тундра*, *мяса і камбінат* → *мяс/а/камбінат*, *торф і брыкет* → *торф/а/брыкет*, *нов-ы і Полацк* → *Нав/а/полацк* і *вагон- Ø рэстаран*, *плашч- / Ø/палатка*, *Бел/ Ø/гарад*.

Тэорыя нулявой суфіксацыі да гэтага часу вырашаецца лінгвістамі неадназначна. Так, у мовазнаўстве няма адзінага пункту гледжання адносна пытання аб нулявых марфемах рознага тыпу. Доказам гэтаму з’яўляецца той факт, што ў школьнай практыцы паняцце нулявой марфемы звязваецца толькі з канчаткамі, аднак у акадэмічнай «Беларускай граматыцы» (Мн., 1985) сцвярджаецца: «Акрамя матэрыяльна (з дапамогай фанем) выражаных, ёсць і матэрыяльна не выражаныя (нулявыя) марфемы – флексіі, суфіксы, інтэрфіксы. Яны абазначаюцца знакам Ø і выяўляюцца пры параўнанні з матэрыяльна выражанымі марфемамі (*колас-Ø*, *колас-а*, *колас-у* і г.д.), часам выступаюць як варыянтныя да матэрыяльна выражаных: 1) *азёраў* і *азёр- Ø*; 2) *бязлес-н-ы* і *бязлес-ы*; 3) *Валг-а-град* і *Ленін-град*» [2].

### Літаратура

1. Бодуэн де Куртэнэ І.А. Избранные труды по общему языкознанию. – М., 1963. – Т. 2. – С. 282–283.

2. Беларуская граматыка. У 2-х ч. Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск /АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; [Рэд. М.В. Бірыла, П.П. Шуба]. – Мн.: Навука і тэхніка, 1985. – С. 216.

**М.В. Бадзей,**

студэнтка 2 курса спецыяльнасці «Славянская (польская) філалогія»

## **ЗЯЛЁНАЕ ВІНО Ў БЕЛАРУСКІХ НАРОДНЫХ ПЕСНЯХ: СЕМАНТЫКА І ПРАГМАТЫКА**

У беларускіх каляндарных абрадавых песнях, перадусім у валачобных, а таксама ў купальскіх, калядных (запісаных этнографамі летам) і вясельных намі выяўлена частае ўжыванне выразу *зялёнае віно* і яго варыянтаў – *зялёна віно*, *зеляно віно*, *віно зеляно*, *віно зялёнае*, *віно-зялёнае* і інш., напрыклад: *Да на першы дзень святых Вялікадней, / Да віно ж, віно зеляно! / Сабіраліся красны малойцы, / Красны малойцы валачобнічкі* [7].

Як засведчыла праведзенае намі даследаванне, устойлівы выраз у розных кантэкстах можа набываць розную семантыку і нават важнае сімвалічнае значэнне, а ўвага на аналізуемым спалучэнні акцэнтуюцца праз выкарыстанне яго ў якасці рэфрэна: *Добры вечар, пане гаспадару! / Ці спіш, ці ляжыш? / Ой, віно ж, віно зялёнае. / Ці не чуеш? / Калі чуеш, акажыся. / Ой, віно ж, віно зялёнае. / Ідзі ў поле жыта глядзеці, / Жыта глядзеці, чым Бог давядзеці, / Ой, віно ж, віно зялёнае! / Маё жыта абгледжана, / На коніку аб’езджана, / Ой, віно ж, віно зялёнае* [5]; *...Вы здабудзьце золты персцень. / Ой, віно ж, віно зялёнае. / Я вам буду ў вялікай адгодзе, / У агародзе, і ў прыплодзе. / Ой, віно ж, віно зялёнае* [5] і інш.

Як адзначае даследчык А. С. Аксамітаў, “у старарускіх помніках, пачынаючы з Астравірава Евангілія, вельмі распаўсюджаным было слова *віно*,

якое абазначала любы напітак, які змяшчае ў сабе спірт. І толькі ў больш позні час у беларускай мове паяўляецца слова гарэлка (хлебнае віно), якое ўтварылася ад слова гарэць. Назва віно засталася ў адносінах да ягадных, фруктовых і іншых напіткаў” [1, с. 29]. Таму, хутчэй за ўсё, слова “зялёны” ў выразе “зялёнае віно” выступае не ў значэнні колеру, а як ўтворанае ад кораня \*zel-. Тут маецца на ўвазе напой, настоены на зёлках, віно з зёлак, прычым выраз ужываецца з “відавочна хмяльнай канатацыяй, якая праяўляецца ў кантэкстах” [15, с. 87]. Гэта ж адназначнае рускі даследчык У. В. Пахлёбкін: “...«зелено» не значит зелёное, а зельено, то есть сдобренное зельем, травами, хмелем, зверобоем и т.д.” [17, с. 70].

Па звестках энцыклапедычнага слоўніка “Міфалогія беларусаў”, рытуальна-культавая роля віна ў індаеўрапейскай традыцыі ўзыходзіць да глыбокай старажытнасці. Пра гэта сведчыць структура абрадавых формул нахштальт грэч. *віно ўзліваю, віном пакрапляю* [14, с. 82]. У старажытнагрэчаскім кульце Дыяніса – бога, які “памірае і ўваскрасае”, містэрыі ўвасаблялі штовосеньскае разрыванне гэтага боства расліннасці, вінаградарства і вінаробства на часткі, што таксама суадносіць кроў з віном. Пасля гэтага Дыяніс вяртаўся ўвесну (віно як кроў; кроў як кампанент, неабходны для пачатку новага жыцця). Віно ў міфалагічнай сістэме выступае ў якасці ўвасаблення ўрадлівасці, а таксама атаясамліваецца з кроўю чалавека, у Евангельскай традыцыі – з кроўю Ісуса Хрыста. Віно – сімвал святасці, сімвал шанавання і рэлігійнага пакланення: параўн. лац. *venerari*, тах. А *win-as*, тах. В *win-ask* маюць значэнне “шанаваць боства” [12, с. 90]. Пачатак новага жыцця сімвалізуе і зялёны колер – галоўны тон вясны і лета, колер поўнай жыццёвых сіл расліннасці, прыроды ў яе зменлівасці, няспеласці, маладосці; гэты колер выяўляе актыўнасць, стварэнне, жыццёстойкасць, сімвалічна звязваецца з пераходнасцю [14, с. 197].

Улічваючы міфалагічную сімваліку зялёнага колеру, у некаторых аспектах вельмі блізкую да сімвалікі віна, злучэнне паняццяў “зялёны” і “зеллевы” (“настоены на зёлках”) у аналізуемым выразе падаецца нам цалкам натуральным. Варта адзначыць таксама, што ў беларускім фальклоры існуе размежаванне паміж “зялёным віном” і гарэлкай, у той час як у тэкстах рускіх песень гэтыя выразы выступалі ў якасці сінонімаў [8, с. 3]. Гэта пацвярджае і змест тых валачобных песень, дзе ўзгадваюцца тры ці чатыры кубкі для гаспадара і яго сям’і, у першым з якіх *зялёна віно*, у другім – *горка ці п’янка гарэлка*, у трэцім ці чацвёртым – *чорнае піва* і / *ці салодкі мядок*, а таксама тэксты з матывам, дзе *сам Бог мяды сыціць, Ілля піва варыць*, а добры гаспадар прымае *Бога зялёным віном, Святу Прачысту салодак гарэлкаю*. У такіх кантэкстах назіраецца проціпастаўленне гэтых паняццяў, з чаго і можна зрабіць выснову, што гэта два розныя напоі: *Сам гаспадар за сталом сядзіць, / За сталом сядзіць, тры кубкі дзяржыць: / У адным кубку п’янка гарэлка, / У другім у кубку віно зялёна, / У трэцім кубку мядок салодак. / П’янка гарэлка для пана гаспадара, / Віно зялёна для яго жоны, / Мядок салодак для яго дзетак* [10, с. 3–4].

У беларускіх валачобных песнях у якасці рэфрэнаў сустракаюцца таксама такія выразы, як *вінны гарод; сад-вінаград; ой, зялён явар, вінаград!; ой, сад-*

*вінаград, зялёная вішня; да віно ж, віно зеляно!; зялёны сад вішнёвы! і інш., напрыклад: Гаспадарочак, слічны паночак, / Зялёны сад вішнёвы. / Устань раненька, умыйся беленька, / Зялёны сад вішнёвы [6, с. 89]; Добры вечар, паненачка! / Зялён явар, зялёны. / Проша адамкнуць нам акеначка. / Зялён явар, зялёны [6, с. 104]; Малада Манечка скуты бяліла, / Зялёна елка, сасонка. / Скуты бяліла, ключы згубіла. / Зялёна елка, сасонка [6, с. 107].*

Семантыка дадзеных выразаў звязана з “абуджэннем”, актыўнасцю прыроды. Яны сігналізуюць пра наступленне вясны, пачатак новага года, новага жыцця. Варта адзначыць, што песні з рэфрэнам *зялёнае віно* спяваліся і на вяселлях, побач з пажаданнямі маладым дабрабыту і радасці ў новым жыцці. Акрамя таго, у песнях з такім рэфрэнам валачобнікі жадалі маладой дзяўчыне добра выйсці замуж: *Млоду Аленку да звялічым, / Да віно ж, віно зеляно! / Што Аленка слаўная была, / Да віно ж, віно зеляно! / Харашэнька заплаціла. / Да віно ж, віно зеляно!* Далей прымаўляюць: *Каб на правадной нядзелі, / За сталом госцікі сядзелі, / Мёд і віно напівалі, / Млоду Аленку замуж аддавалі. / З добрым бытам, / З буйным жытам! / З млодым жаўнерам, / З найлепшым кавалерам!* [6, с. 109].

Збіральнікамі фальклору быў заўважаны такі цікавы факт, што падчас этнаграфічных экспедыцый, якія праходзяць у ліпені – жніўні, інфарманты часта адмаўляюцца спяваць прыпеў *Хрыстос васкрос, сын Божы ў Велікодных* песнях. Замест яго спяваецца *Зялёнае віно, зеляно; Вясна-красна, дзень цёплы; Зялёны явар, кудравы*, бо “не сезон”. Падобную з’яву, дарэчы, у сваім этнаграфічным нарысе “Пережитки древняго міросозерцання у бѣлоруссов” адзначаў яшчэ Адам Багдановіч: “Подойдя подь окно со всею громадой, починальникъ поетъ, сопровождаемый скрипачемъ, волочебную пѣсню, а подхватники послѣ каждого стиха выкрикиваютъ хоромъ припѣв: Христось воскресъ Сынъ Божій или: Зеленый сад вишневый и др.” [2, с. 106].

Гэта, на нашу думку, сведчыць найперш пра вельмі асцярожнае стаўленне ў народзе да слова, але і пра важны акцэнт, скіраваны на дадзены выраз. Можна зрабіць выснову, што ў народнай свядомасці гэтыя моўныя формы з’яўляюцца (у пэўнай, канечне ж, ступені) тоеснымі і ўзаемазамяняльнымі. Такім чынам, як і выраз “Хрыстос васкрос, сын Божы”, выраз “зялёнае віно” выступае тут як сімвал уваскрашэння, услаўляе перамогу жыцця над смерцю і мае такім чынам радасны, аптымістычны пасыл. Радасць гэта выкліканая абуджэннем усяго жывога, пачаткам новага прыроднага цыкла, надыходам Вялікадня і вясны. Вялікдзень у старажытнай дахрысціянскай традыцыі з’яўляецца святам у гонар сонца, абуджэння прыроды і надыходу земляробчага сезона [14, с. 100]; вясна ж у калектыўнай свядомасці таксама атаясамліваецца з прыродным “уваскрашэннем”, стварэннем, жыццязстойкасцю і пачаткам новага жыцця. Паводле “Слоўніка сімвалаў” В. Капаліньскага, віно – гэта збавенне, элексір вечнага жыцця, дар божы, сімвалізуе бласлаўленне, радасць, скарб і ўваскрашэнне [18, с. 465–467], што збліжае асэнсаванне вобразу віна з сімвалай Вялікадня.

Такім чынам, з аднаго боку, выраз “зялёнае віно” ў тэкстах народных песень з’яўляецца тэрміналагічным спалучэннем для наймення аднаго з

хмельных напояў, гіпатэтычна, настоенага на зёлках. З іншага ж боку, рэфрэн “зялёнае віно” ў валачобных, калядных і вясельных песнях (якраз тых, якія ўслаўляюць пачатак новага жыцця) з’яўляецца вартым увагі шматзначным сімвалам і нясе пазітыўна скіраваны пасыл.

### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. *Аксамітаў, А. С.* Лексіка беларускіх прыказак 19 ст. у сувязі з агульнай праблемай фразеалогіі / А.С. Аксамітаў. – Мінск, 1958.
2. *Богданович, А. Е.* Пережитки древняго міросозерцання у бѣлоруссовъ / Этнографическій очеркъ А. Е. Богдановича. – Гродна: Губернская Типографія, 1895.
3. Валачобныя песні / склад. Г. А. Барташэвіч, Л. М. Салавей; склад. музычнай часткі В. І. Ялатаў; рэд. К. П. Кабашнікаў; уступ. артыкул Л. М. Салавей. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980.
4. *Виноградова, Л. Н.* Волочebный обряд / Л. Н. Виноградова // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5 т. / Под ред. Н. И. Толстого; Институт славяноведения РАН. – М.: Международные отношения, 1995. – Т. 1. – С. 424.
5. *Гадлеўская, Г.* Волочebники деревни Янушковичи пели здравіцы сразу на трѣх языках / Г. Гадлеўская // Працоўная слава [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://psl.by/?p=3618>. – Дата доступу: 27.04.2015.
6. *Гілевіч, Н. С.* Песні народных свят і абрадаў / Н. С. Гілевіч. – Мінск: Выдавецтва БДУ імя У. І. Леніна, 1974.
7. Гісторыя Беларусі IX-XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы. [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://starbel.narod.ru/folk/valaczob.htm>. – Дата доступу: 01.11.2015.
8. *Довнар-Запольская, Е.* Ой, сад-виноград / Е. Довнар-Запольская // Советская Белоруссия. – № 63 (24693). – 2015. – 3 апр. – С. 3.
9. *Келер, Т.* Слаўную паненку мы падвялічым!.. / Т. Келер // Працоўная слава [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://psl.by/?p=398>. – Дата доступу: 27.04.2015.
10. *Ліс, А.* Песню ў спадчыну. Мастацтвазнаўчыя артыкулы / А. Ліс. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1989.
11. *Ляшкевіч, А.* Валачобныя – людзі добрыя / А. Ляшкевіч // Будзьма беларусамі! [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://budzma.by/budzma/valachobnyya-lyudzi-dobryya.html>. – Дата доступу: 27.04.2015.
12. *Маковский, М. М.* Феномен табу в традициях и в языке индоевропейцев: Сущность – формы – развитие / М. М. Маковский. – М.: Азбуковник, 2000.
13. *Маркевіч, М.* Таямнічае побач / М. Маркевіч // Наш край [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://nashkraj.info/content/view/664/1/>. – Дата доступу: 27.04.2015.
14. Міфалогія беларусаў: энцыклапедычны слоўнік / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск: Беларусь, 2011.
15. *Моисеенко, В. Е.* Ещё раз об истории слова водка (этимологический этюд) / В. Е. Моисеенко // Славянский вестник. – Вып. 1. – М.: МГУ, 2003. – С. 84–95.
16. Паэзія беларускага земляробчага календара / Уклад., сістэматызацыя тэкстаў, уступ. артыкул і каментарыі А. С. Ліса. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992.
17. *Похлебкин, В. В.* История водки. – М.: Центрполиграф, 2000. – С. 66–72.
18. *Kopaliński, W.* Słownik symboli / Władysław Kopaliński. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1990.